

SLAGNING AV LÄDERREP I DALARNA.

Av

H. L. LARSON.

I Orsa ha karlarna själva sedan urminnes tider tillverkat de rep, som de behövt i gårdsbruket. Det är läderrep av utmärkt beskaffenhet, som kunde användas generationer igenom. Upptecknaren har sett åtskilliga rep, vars i kroken inskurna årtal vittnat om 70, 80, ja, 100 års ålder. Bengtar Erik Ersson visade häromdagen ett läderrep, som hans fars mormor ärvt från sitt hem i Holen. Det är säkert betydligt över 100 år, men är ännu fullt brukbart och användes dagligdags. Ännu finnas några personer, som kunna göra läderrep, och ett och annat sådant tillverkas fortfarande. Fullt hemmastadd och skicklig i slöjdens alla grenar är Bengt Hans Ersson i Stackmora, född 1867, son till förre soldaten Blom, född 1836, en man som var mycket anlitaad både som sockenskräddare och repslagare. Hans Uleander i Stackmora, född 1854, sysslar också med detta arbete, men han kan ej klippa och tycks vara tämligen obenägen att tala om och visa hur den stora konsten tillgår. Mats Erik Ersson i Kallmora, född 1863, händig slöjdare på flera områden, har välvilligt rättat och fullständigt denna beskrivning. Någon särskilt stor konst är repslagningen icke, men mycket arbete kräver den och utföres efter för århundraden sedan uppkomna, förbättrade och allt mer fullkomnade metoder.

Lämpligast är huden efter en tvåårig ox. En kohud kan användas men är mera ojämn till tjockleken. Oxen slaktades på hösten, huden spändes ut på golvet inne i stugan, vanligen under bordet, med köttsidan uppåt och nubbades fast så spänd som möjligt. På en

vecka eller något mera var den torr, slät och spänd som ett trumskinn. Nu rullades den ihop med hårsidan utåt utan veck och skrynklor, så rakades med en vanlig skarpslipad täljkniv håret bort, så att huden blev blank och fin även på hårsidan. Det var ett tidsödande, tålamsprövande arbete, som tog flera dagar, särskilt för den ovane. En van och skicklig person kunde raka en hud på en dag. Ofta hade man en sådan hud med sig i milskogen eller gruvstugan och satt och rakade på kvällarna framför brasan i kojspisen. Man rakade torrt och med (icke mot) håren och var mycket noga att ej skada narven. Slipstenen måste ofta anlitas.

Den renrakade huden blöttes, lades på golvet eller på en stor gårdsport, upplagd på bockar, med köttsidan uppåt och rundades genom bortklippning av billingar och andra hörn. Så klipptes av hela huden en enda rem. Man började i ytterkanten, klippte medsols och gjorde remmen omkring en tum bred. Där huden var tunnare, gjorde man remmen bredare och tvärtom. Det var noga med klippningen, ty endast om den var riktigt gjord, kunde man få jämna och fina rep. Så fort man klippt, spann man upp remmen på en repslända. Sländan ser ut som en mycket stor gäddragsvinda. Vid spinningen gällde det att få remmen jämnt tvinnad överallt med yttersidan, längsta sidan, liggande utanpå kanten av innersidan. Det var vänstra handens tumme, som reglerade vikningen, tvinningen skedde medsols. Det blev en väldig kluns på sländan, när hela oxhuden lindats upp.

Från sländan lindades remmen vanligen på en liten stege, en lasstege (3 alnar lång, lätt och smäcker, medfördes då man körde hö för att komma upp på lasset). Man nubbade fast ena ändan av remmen vid stegen och lindade så spännt man kunde ett varv, och fick en härva med 20—30 trådar på vardera sidan om stegen, remmen var således omkring 50 famnar lång (bortåt 100 meter).

Klippningen, spinningen och upplindningen skedde alltid på vintern, ty remmen fick ej torka, förrän den frusit ordentligt. Stegen med den blöta remmen sattes ut, ofta på taket rest mot en stång, så att köld och bläst riktigt kunde komma åt. Blev remmen ej riktigt hårt genomfrusen överallt, så blev det blåaktiga fläckar, som inuti voro »stålhårda». En veckas köld, ju skarpare dess bättre, skulle

Fig. 1. Uppsättning av läderrep för bråkning. Foto. A. Jernberg.

den utsätts för. Inträffade blidväder, fick stegen stå ute månad-tals, tills det blev riktigt smällkallt, det frös aldrig för mycket.

Så togs stegen in, och alltsammans tinade upp och torkade så småningom. Nu var remmen vit och fin överallt. Den lindades utav stegen, stoppades i en säck eller hängdes upp, tills det blev tillfälle att »bråka» den. I Kallmora tillverkades före jul 1926 två finfina rep av en rem, som legat spunnen åtminstone 50 år. Den föreföll hård som ben, vit och ren, hade legat kastad i ett härbre, råttor, mal och dylikt måtte ej velat åt den. Den lades nu i ljumt vatten på kvällen, var mjuk och blöt på morgonen och bråkades några dagar senare, sedan den blivit halvtorr.

Bråkningen är den arbetsammaste men också den roligaste proceduren. Den skedde av gammalt inne i stugan, ofta tredje eller fjärde dag jul eller annan halvhelg och var en förlustelse för hela byn. I gruvstugorna bråkades ofta rep på kvällarna. Strax under taket uppsattes och stöttades duktigt en bjälke eller grov stång. Den ena av de i varje stuga förefintliga takstängerna kunde användas, om man satte två starka stöd under. Ett stort och tungt kärrhjul

intogs och lades upp på bockar eller säten ett par fot från golvet. Ett läderrep lindades in i ekrarna så att det bildade en mångdubbel ögla över hjulskallen (fig. 2). Ändan på den halvtorra remmen stacks in genom ögla, fördes över åsen i taket och fastsyddes tillfälligt vid den övriga remmen, sedan man »dragit upp» det första varvet. Så drages detta varv vidare, och det övriga av remmen följer med i allt flera varv, tills alltsammans blir en härva över åsen och genom ögla. Det går ganska tungt sist på att »draga upp», ty varvantalet kan bli 50, 60 på vardera sidan. Den sista ändan hopsys stadigt med den första, så att hela remmen blir ändlös. Underlaget tages bort, och hjulet hänger med ögla i härvan. För att få större tyngd och bättre balans på hjulet, lindas över lötarna en eller flera grova stockkedjor, gamla yxor och andra järnklumpar hängas på för »jämnadens» skull. Över ögla stickes en 6, 7 alnar lång, i mitten 4 tum grov och mot ändarna avsmalnande stång mellan härvans båda delar, vilka sedan delas mitt itu, och en annan likadan stång lägges in vinkelrätt i kors över den förra. Fyra man fatta i stängernas ändar och lyfta dem upp mot taket, hjulet kringvrides så långt det går åt ett håll, männen trycka kraftigt ned stängerna, så att härvan lindas upp, och hjulet snor hastigt omkring. Så fort härvan tvinnats upp, föras stängerna hastigt mot taket. Hjulet fortsätter av farten och tvinnar härvan åt andra hållet. Nytt kraftigt nedpresande av stängerna, varvid härvan vänder om och snor ihop åt första hållet. På detta sätt fortsättes oavbrutet upp och ned med stängerna under hojtningar, glamm och skratt, och hjulet snor än åt ena än åt andra hållet. Karlarna bli snart svettiga av ansträngningen och tarva utbyte. Efter precis 5 minuter ropar en pojke vid klockan: »Andra laget!» Utbyte sker utan att hjulet stannar, och farten ökas. Efter ytterligare 5 minuter är det »tredje lagets» tur att klämma i, och därefter börjar första laget på ny kula. Men remmen blir också varm och börjar gnila. Då »vändes» den, d. v. s. de delar, som legat i ögla och över åsen, dragas upp och ned, så att de få med bråkstängerna att göra. Då remmen blivit kännbart varm, börjar smörjningen, som verkställs av »mäster» själv jämte ett biträde (fig. 1). Nu ökas brasan i den öppna spisen, och det blir ganska varmt inne i

Fig. 2. Smörjning av läderrepet under bråkningen. Foto. A. Jernberg.

stugan för att smörjan skall gå lättare in i lädret. I plåt- eller träbottar har man stelnat flott efter svinister eller annat fett, med händerna tagas större eller mindre klumpar flott, och remmen, som ingnides därmed, synes med begärlighet draga i sig hur mycket som

helst. Förr använde man osmält ister, men det var sämre. Under vändningen och smörjningen får det arbetande laget en välkommen paus, men tidtagaren ser efter, att fem-minutersskyldigheten fullgöres helt, innan ombyte sker. De vilande lagen undfägnas med kaffe, dricka och mat. Fordom var brännvin en nödvändighetsvara, som flödade rikligt vid repbråkningen, en kanna var det minsta, som måste finnas. En hel hop nyfikna och skådelystna av båda könen och alla åldrar samlas, taga livlig del i det allmänna larmet, emellanåt även i arbetet och naturligtvis i förfriskningarna. Det är ett sannskyldigt folknöje. Emellanåt går bråkningen med dubbla krafter, d. v. s. två man vid varje stångända. Då blir det fart på hjulet, och remmen slår ordentlig knorr, »knut», innan hjulet vänder. Enkla lag kunna »göra knut», om de klämma till riktigt ordentligt. Det lag som gör de flesta knutarna är och utropas som det bästa, och tävlingsivern underblåses på alla sätt. Det var väl för det ändamålet som brännvinet skulle vara med. Att smörja och vända försumma ej vederbörande »förmän», vilka liksom rep, hjul, stänger, bråkare och hela sällskapet nu se tämligen flottiga ut. Emellanåt brister någon tåt i remmen men hopsys genast med starka remmar. Efter 2, 3 timmars ihärdigt arbete har man fått remmen så mjuk, att smörjaren kan linda henne om fingret och ledigt föra fingret upp och ned. Hon tar ej emot någon smörja vidare, utan det bara stänker ifrån henne. Då är bråkningen färdig, den kan ibland räcka halva natten. Remmen har blivit uttänjd, så att hjulet nu hänger nära en fot längre ned än då man började. Man går ifrån alltsammans och låter det hänga, ty alla äro trötta men mätta och belåtna.

Följande dag slås rep. Hjulet lyftes upp och understödjes igen. »Ändan» på remmen letas fram och frigöres, och hela remmen »drages ned». Så famnas den upp, och nu gäller det att beräkna väl var de särskilda delarna skola placeras i repet. Remmen är trots noggrann klippning något olika till styrka och tjocklek, den del som suttit i ytterkanten av huden är svagare än det som suttit i oxens rygg. Man börjar med de svagaste delarna och tvinnar med fingrarna ihop en dubbel rem med ögla, repets smalända, »risp». Somliga sätta in en liten avlång järnring i ripsen. Det gäller att tvinna så stadigt

Fig. 3. Läderrep, dat. 1828, från Orsa s:n, Dalarna. L. 1,275 cm. Nord. mus.

som möjligt, jämt och lagom tvärt. Repet bör vara omkring 7 famnar långt. Då man med två tåtar slagit denna längd, fästes med en konstig knut i repets storända en kraftig, självväxt och väl formad trækrok med järnbeslag (man högg kroken, då man såg den i skogen, fig. 3). Kroken hålles stadigt av en medhjälpare eller fästes vid väggen, och repslagaren med biträde vänder om, går baklänges förstås, och tvinnar i en tredje tåt mellan de två förutvarande, den fjärde

tåten slås sedan mellan de tre. Repet blir således några fot närmast kroken fyrdubbelt, sedan till $\frac{2}{3}$ av hela längden tredubbelt och slutligen tvådubbelt. Tåtarnas ändar instickas och fastsys stadigt med starka remmar.

Var det en stor och duktig hud och den blev väl klippt, spunnen, bråkad och slagen, får man två duktiga rep därav, som äro både starka, mjuka och prydliga. Skötas de någorlunda väl, så att de ej få ligga ute i alla väder, smörjas någon gång då och då, särskilt om de blivit uppblötta, så vara de som sagt säkert hundra år och därutöver. De äro emellertid dyra i omkostnader och tillverkning, före kristiden gingo de på auktioner upp till 30, 40 kr., och på 80-talet gingo »medelåldriga» rep till 10 kr. pr styck. I längden bli de dock de billigaste repen.

Liknande rep tillverkas i Våmhus och Sollerö men knappast annorstädes.¹ Orsa-repen äro naturligtvis de allra bästa.

ZUSAMMENFASSUNG.

H. L. LARSON: Schlagen von Lederseilen in Dalarna.

Verf. berichtet über die im nördlichen Teil der Provinz Dalarna seit alters gebräuchliche Methode zur Anfertigung von Seilen aus Ochsen- oder Kuhhaut. Derartige Seile sind allgemein in Gebrauch gewesen und besaßen eine beträchtliche Stärke, so dass sie oft über 100 Jahre alt wurden.

Das geeignetste Material ist die Haut eines zweijährigen Ochsen. Sie wird beim Herbstschlachten im Bauernhause auf dem Fussboden mit der Fleischseite nach oben aufgespannt. Nachdem sie eine Woche lang getrocknet, wird sie zusammengerollt, und dann wird das Haar mit einem scharfen Schnitzmesser abgekratzt, wobei die Narbe nicht verletzt werden darf. Die reingekratzte Haut wird geweicht, auf dem Fussboden ausgebreitet und zu einem einzigen zollbreiten Riemen, vom äusseren Rande her beginnend, zerschnitten. Auf gleichmässiges Schneiden wird sorgfältig geachtet, worauf der Riemen auf einer Seilwinde aufgespannt wird.

Von der Seilspindel wird der Riemen auf eine kleine Leiter aufgewickelt, die dann hinausgestellt wird, oft auf das Dach, so dass Kälte und Wind auf das Seil einwirken und dieses tüchtig durchfriert. Nachdem die Leiter nach einer Woche oder etwas längerer Zeit wieder hereingenom-

Detta gäller förhållandena nutilldags. I äldre tid ha liknande rep förfärdigats även annorstädes i vårt land (Red:s anm.).

men worden, lässt man den Riemen auftauen und trocknen, worauf er in lauwarmes Wasser gelegt und einige Tage später gebrakt wird.

Das Braken geschieht, oft am dritten oder vierten Weinachtsfeiertage oder an einem andern Feiertage, im Hause und ist eine fröhliche Veranstaltung für das ganze Dorf. Dicht unter dem Dach wird ein Balken angebracht (man kann auch eine von den Dachstangen anwenden, wenn sie ordentlich gestützt wird), und ein grosses und schweres Karrenrad wird auf Böcke oder Sitze ein paar Fuss über dem Fussboden gelegt. Ein Lederriemen wird in die Speichen geflochten, so dass er eine vielfache Öse über die Radnabe bildet (Fig. 1). Das Ende des halbtrockenen Riemens wird durch die Öse gesteckt, über den Balken am Dach gezogen und an dem übrigen Riemen festgenäht. Dann wird diese Runde herumgezogen, bis der ganze Riemen eine über den Balken gehende Strähne bildet. Das letzte Ende wird fest mit dem ersten zusammengenäht, so dass der ganze Riemen endlos wird und das Rad mit der Öse an der Riemensträhne hängt. Das Rad wird nun, um es schwerer zu machen, mit dicken Ketten, alten Äxten und anderen Eisenstücken belastet. Über der Öse wird eine 6—7 Ellen lange Stange hindurchgesteckt und eine andere ebensolche in rechtem Winkel mit der ersteren. Vier Mann fassen nun an den Stangen an, so dass die Strähne zusammengedreht wird und das Rad in rasche Umdrehung gerät. Sobald die Strähne fest zusammengedreht worden, werden die Stangen rasch nach dem Dach zu gestellt, und das Rad dreht die Strähne nun in entgegengesetzter Richtung. So geht es weiter unter fröhlichem Geplauder und Gelächter. Es ist eine anstrengende Arbeit, und die drei verschiedenen Rotten lösen sich genau alle fünf Minuten ab. Ist der Riemen warm geworden, so wird er »gewendet«, so dass die Teile, die in der Öse und über dem Balken gelegen haben, nun über die Stangen zu liegen kommen. Nach einer weiteren Weile wird der Riemen mit Fett oder Schweineschmalz, der in die Hände genommen wird, geschmiert (Fig. 2).

Während der ganzen Arbeit wird tüchtig geschmaust und getrunken, und die verschiedenen Arbeitsrotten wetteifern miteinander, ihre Kraft dadurch zu zeigen, dass die zusammengedrehte Strähne Knoten schlägt.

Nach 2- bis 3-stündiger Arbeit ist der Riemen weich und nimmt kein Schmierfett mehr an. Am darauffolgenden Tage wird das Seil gedreht, eine verwickelte Geschichte, bei der das Augenmerk darauf gerichtet ist, das Seil gleichmässig stark dadurch zu erhalten, dass es an verschiedenen Punkten zwei-, drei- oder vierdrähtig gemacht wird. Hierbei wird auch an dem dicken Ende des Seils ein kräftiger Holzhaken befestigt, und es ist nun gebrauchsfertig (Fig. 3).

Aus einer grossen und guten Haut erhält man zwei Seile. Ausser im Kirchspiel Orsa werden solche Seile auch noch in den Kirchspielen Våmhus und Sollerö angefertigt, früher sind sie aber auch anderswo vorgekommen.
